

'Jeder Eindruck fordert einen Ausdruck'¹

Impressie van de conferentie 'Tijd voor kwaliteit'

Inspirerende lezingen in een bibliotheek vol oude boeken. Een workshop in een zolderruimte die 'De hemel' wordt genoemd. Aandacht, rust en ruimte. Tijd voor kwaliteit. Kwaliteit van onderwijs en kwaliteit van gesprekken. Kwaliteit van maaltijden die met liefde bereid zijn. Ruim zeventig mensen die erop uit zijn hun eigen manier van lesgeven te blijven ontwikkelen. De sfeer op de conferentie

exemplarisch onderwijs 2010 is goed. Het mooi gelegen Brabantse klooster en zijn toeschietelijke gastheer dragen daaraan bij. De weersomstandigheden ook: vrijwel continue schijnt de zon en tussen de activiteiten door is de temperatuur buiten aangenaam.

Verwachtingsvol luisteren

De Beukenhof, Biezenmortel, 14 en 15 april 2010. Wanneer iedereen – al dan niet met behulp van een plattegrond – zijn hotelkamer heeft gevonden en ingericht en vervolgens heeft kunnen genieten van koffie met een lekkernij uit de streek, wordt de conferentie geopend. Bert Kalkman, lector exemplarisch onderwijs bij Driestar Educatief, licht het centrale thema toe en geeft het woord daarna aan een spreker uit België: professor Hans van Crombrugge, verbonden aan de hogeschool en universiteit van Brussel. Hij is niet de enige gast uit het buitenland: professor Peter Buck uit

Duitsland, de Zwitserse pabodirecteur Astrid Eichenberger en haar collega Pascal Favre zijn er ook. Met zijn vriendelijk klinkende Vlaamse accent en vooral zijn aansprekende inhoud weet Hans van Crombrugge de luisteraars te boeien. De titel van zijn lezing is: 'Aandacht als inzet van onderwijs'. Met dank aan Hans is elders in deze Special een samenvatting te lezen. Een kernvraag is: hoe richt je temidden van een maatschappij waarin heel veel verschillende prikkels om aandacht vragen de aandacht op wat waardevol is voor de ontwikkeling van kinderen? Als iets niet zo aantrekkelijk wordt voorgesteld als de dingen die de

media voorstellen, betekent dat nog niet dat het niet waardevol is! Wat de media propageren is veelal gericht op onze eigen behoeften, de zelfontplooiing van ons mensen. Waardevol valt ook niet samen met wat nuttig en zinvol is om problemen op te lossen, een idee dat zich steeds meer aan het onderwijs opdringt. Van echte waarde is het leren kennen van de (waarheid van) de werkelijkheid. Dat vraagt om een houding van verwachten en openstaan voor de ander, het andere en de Ander, een houding van moeite doen om iets onverwachts te zien en dan geboeid te raken door iets wat toch echt anders is dan je op voorhand dacht al te weten. Aandacht is eigenlijk een ander woord voor respect!

De titel *L'oeuil qui écoute* (*Het oog dat luistert*, een boek van Paul Claudel) spreekt in dit verband boekdelen. Echt aandacht hebben voor is cruciaal in het onderwijs, zowel als het gaat om kennis als om moreel handelen en esthetisch handelen. In aandacht komen waarheid, goedheid en schoonheid samen.

Dicht op de huid

Na de lezing en het gesprek daarover is het tijd voor een praktijkvoorbeeld. Bert Kalkman laat een serie foto's zien van leerlingen die geboeid en met volle aandacht bezig zijn om fenomenen te bestuderen. In die klassen zou je zo in het echt een kijkje willen nemen. Dan is het tijd voor het diner en daarna kunnen er workshops worden gevolgd. Ik bezoek de workshop 'Dicht op de huid, dicht bij de verschijnselen'. Peter Dijkstra, docent en onderzoeker bij Driestar Educatief, gaat hier in op de vraag hoe en in hoeverre exemplarisch onderwijs de taalontwikkeling van het kind

stimuleert. De kern van exemplarisch onderwijs is het leren doorgronden van de wereld om ons heen. Taal is daarbij een belangrijk instrument. Het is immers een middel om uitdrukking te geven aan

Peter Dijkstra

indrukken en om gedachten ordening en structuur te geven. En net zo belangrijk: bij het waarnemen en het onder woorden brengen van wat je dan ziet, gaat het om veel meer dan alleen het denken; de hele mens is er, ook met zijn zintuigen, bij betrokken. 'Taal geven' aan waarnemingen is bovendien een proces dat vraagt om uiterste concentratie en rust: vanwege de verschijnselen zelf én de manier waarop wij waarnemen.

Hoe de leraar dan de taalontwikkeling kan bevorderen? Allereerst door zich met zijn leerlingen zo dicht mogelijk rond een fenomeen te scharen, het liefst in de betrokken en open setting van een kring. Verder doet het soort vragen dat hij stelt ertoe: waarnemingsvragen (bijvoorbeeld: wat is een vlam?), oplossingsgerichte vragen en evaluerende vragen zijn heel geschikt. Die zetten de leerlingen er namelijk toe aan op zoek te gaan naar woorden en manieren van zeggen.

De leraar moet zich bewust zijn dat kinderen in hun denk- en taalontwikkeling tot op een bepaalde leeftijd de verschijnselen in de natuur (bijvoorbeeld de maan of de wolken) gewoonlijk de eigenschappen van mensen toekennen. Dat hoort er helemaal bij en is iets om rekening mee te houden. Het brengt de fenomenen ook dichterbij. Door met elkaar indrukken onder woorden te brengen ontstaat er bij de kinderen stap voor stap diepere woordkennis en gaan ze in de loop van het proces complexere zinnen gebruiken. Andere manieren waarop de leraar het taalgebruik kan stimuleren zijn: zelf hardop denken in woorden die bij de leerlingen aansluiten, feedback geven op de vorm, betekenis en inhoud van de woorden die worden gebruikt, hoge verwachtingen hebben van zijn eigen denken en waarnemen en hoge verwachtingen uitspreken naar de kinderen.

Nog dichterbij?

In de bibliotheek draagt Bert Kalkman aansluitend een onderwijsnovelle met een persoonlijke en literaire noot voor. Die is te vinden op pagina 18 van deze periodiek. Prachtig om te horen hoe kinderen woorden weten te vinden voor existentiële ervaringen als ze in rust en met aandacht een tijdlang naar de wolken hebben zitten kijken. Verliefd? Ja, letterlijk in de wolken! Niemand die me dat nog afneemt. En waar de klopp van je hart zit? Als je met elkaar hebt ontdekt waar deze te voelen is

en vervolgens ook nog een varkenshart hebt geanalyseerd om te zien hoe wonderlijk dat gemaakt is, dan word je toch stil? Hoe sterk het verband is tussen diepe indrukken en het kernachtig en met veel gevoel onder woorden brengen daarvan, wordt me steeds duidelijker: de leerlingen doen het, Bert als schrijver doet het en met een extra fijn pennetje doen de geciteerde dichters, die zich ook door de echte werkelijkheid lieten inspireren en onderwijzen, in feite hetzelfde. Aandacht doet je ogen open en maakt je betrokken. Aandacht maakt je creatief. Aandacht doet je afzien van jezelf en maakt je eerlijk. Aandacht maakt je bewust van je eigen tekortkomingen in relatie tot de Schepper, de schepping en de mensen om je heen. Aandacht brengt je op adem en maakt je dankbaar. Kwamen in aandacht niet waarheid, goedheid en schoonheid samen?

Herstel bij aandachtstekort

Een nieuwe dag met een nieuwe lezing en weer heel andere workshops. Vandaag wordt de lezing verzorgd door Kees Both, Jenaplandeskundige met als aandachtsgebied de pedagogische zorg

voor de wereld om ons heen. Zijn lezing heeft als thema: 'Leren, aandacht en cultuur. Een pedagogiek van de aandacht in een snelvuurcultuur'. Kees reikte voor deze Artificium een samenvatting aan. Hij begint met een knap gevonden samenvatting van Wagenscheins manier van kijken: 'Hij keek niet door de bril van de natuurwetenschappen naar het kind, maar door de bril van het kind naar de natuurwetenschappen.' Wanneer Kees het heeft over aandacht, bedoelt hij 'problemen met aandacht', die steeds meer kinderen in onze snelvuurcultuur lijken te krijgen. De blootstelling aan wat hij 'vitamine G' noemt (de G is van groen, dus van bomen en planten) kan volgens onderzoek tot aandachtsherstel leiden, zo vertelt hij. In deze onderzoeken wordt onderscheid gemaakt tussen twee manieren van kijken: 1. gerichte aandacht, die energie kost en 2. onwillekeurige aandacht, dwalende gedachten, waarbij je uitrust van de gerichte aandacht. In zijn lezing doet hij onder meer diverse suggesties om tot aandachtsherstel te komen, zoals: beperken van de leerstof, aandacht voor zintuiglijke ervaringen, kinderen bewustmaken van de invloed van de media, selectief computergebruik in de klas, oefenen met stilte, zorgen voor ritmiek in de schooldag met een afwisseling van inspannende en ontspannende momenten, zorgen voor groenvoorzieningen in de school, genieten van planten en dieren en een echte verbinding tot stand brengen tussen de kinderen en de leerstof, onder andere door hen ergens voor te laten zorgen. Dat hij er zelf veel ervaring mee heeft, is aan alles te merken.

Rekenen op een Italiaanse markt

Voor en na de lunch staan twee verrassingsmomenten op het program-

ma. Beide keren wordt het eerste gedrukte exemplaar van een nieuw exemplaar overhandigd. Rina Molenaar, manager Communicatie en Fondsenwerving bij Woord en Daad, ontvangt een exemplaar van het exemplaar Fairtrade dat Woord en Daad en Driestar Educatief samen hebben ontwikkeld en Winnie Verbeek, docente beeldende vorming, ontvangt als auteur de eerste exemplaren van de exempels 'De kast' en 'Het stadspaleis'. Een gesprek met Rina is te lezen op pagina 7.

Ik sluit vervolgens aan bij een workshop over de 'sector' van Galileo Galilei, verzorgd door Trudy van der Kolk en Cora van den Heuvel die wiskunde geven bij Driestar Educatief. Galilei's sector is een handig rekenhulpmiddel dat deze geleerde heeft ontwikkeld op basis van waarnemen, redeneren en oude wiskundige bronnen. Het instrument bood een goede oplossing voor een probleem dat zich in zijn tijd voordeed op de markt: steeds meer vreemde valuta leidden daar tot ruzies, omdat handige rekenhulpmiddelen ontbraken. We maken kennis met twee belangrijke redematies van wiskundigen uit de tijd

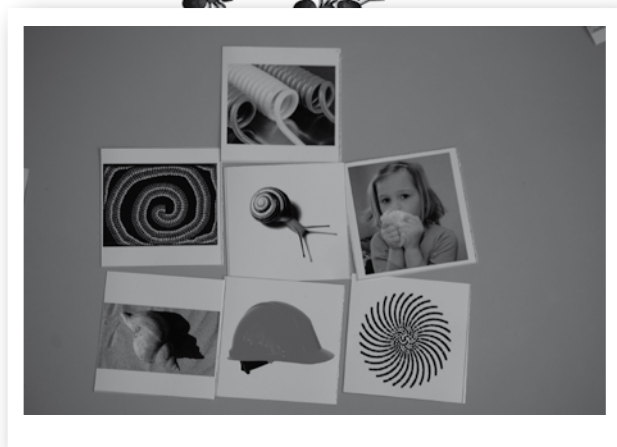
vóór Galilei en krijgen daarbij als eerste een indrukwekkende stelling, met driehoeken vol lijnen en een tot de verbeelding sprekende Griekse tekst te zien. Wie het met volle aandacht bestudeert, kan zonder het Grieks te ontcijferen uiteindelijk tot geen andere conclusie komen dan dat er drie gelijkvormige driehoeken in de figuur zitten en dat in de begeleidende tekst wordt uitgelegd dat en waarom deze qua verhoudingen met elkaar corresponderen.

Stapje voor stapje worden we ingewijd in de ins en outs van de slimme uitvinding van Galilei. Daarbij leven we ons in in het probleem op de Italiaanse markt, maar voorafgaand ook nog in de vraag hoe je de hoogte van een hoge driehoek meet als je de lengte van de andere zijden niet weet en geen meetinstrumenten tot je beschikking hebt. Galilei's 'sector' is een handzame driehoek van latjes waar op de schuine zijden lengte-eenheden in beeld zijn gebracht. Aan de onderkant is de driehoek open, zit dus geen latje. De twee schuine zijden kunnen ten opzichte van elkaar worden bewogen. Als marktkoopman ten tijde van Galilei kon je de koers van de ene munt markeren op een van de schuine zijden van het instrument, daarbij gebruikmakend van de lengte-eenheden die erop aangegeven waren. De bijbehorende koers van de andere munt kon je daarna ter hoogte van het markeerpunt instellen door de rechte, open, zijde van de driehoek precies zo breed maken als de koers van die andere munt was. Je moest de driehoek dan de hele dag goed in de vooraf ingestelde verhoudingen laten staan. Als je dat deed, kon je bij allerlei verschillende bedragen op de schuine zijde het bedrag van de ene munt markeren en ter hoogte van deze

markering op de bijbehorende rechte (en openliggende) zijde het bijbehorende bedrag in de andere muntsoort aflezen. De reden waarom dit altijd precies klopte, is dat gelijkvormige driehoeken qua verhouding met elkaar corresponderen. Op een open onderzijde kunnen echter geen lengte-eenheden in beeld worden gebracht. Het aflezen aan die zijde was dus nog wel een kunst. De methode om dat te doen hoefde in Galilei's tijd niet meer zoveel tijd te kosten als het gebruikmaken van altijd evenwijdig vallende zonnestrallen, een fenomeen dat in de nog vroegere geschiedenis een oplossing heeft geboden bij het meten van de hoogte van pyramides. Praktische workshopbezoekers weten handige trucs: wanneer je de lengte van de open zijde meet met een nauwkeurig instrument als een passer, kun je aan de schuine zijde aflezen hoe lang die is. Wiskunde op de markt: praktisch en intrigerend.

De grote wereld van kleine bestjes

De laatste workshop waar ik bij kan zijn. Pieter Dirk Blom en Sonja van Gemeren, beiden werkzaam op de hogeschool, zitten de bezoekers op te wachten in een kring met in het midden een lage tafel die is afgedekt met een stuk vuilniszak. Als iedereen zit, wordt de bovenste laag verwijderd en staren we verrast naar een flinke laag aarde. Van 'kriebelbestjes' uit 'De kleinebeestjesclub', de naam van de workshop, is nog niet veel te zien. Anders dan kinderen zouden reageren, zijn wij als volwassenen vrij terughoudend in het gaan onderzoeken van de 'strooisellaag'. Maar als er enkele personen met hun handen of een stokje in de aarde beginnen te wroeten, volgen de anderen ook. We ontdekken in eerste instantie vooral pissebedden, mieren en een enkele spin. Later komen

er ook duizendpoten en een glimworm tevoorschijn. Met interesse bestudeer ik mijn pissebed in een potje met als deksel een loep. Waar lijkt je diertje op?, wordt er gevraagd. Nu ik alles vergroot zie, doet het mijne me enigszins denken aan een schildpad. Iemand anders zegt dat ze bij haar pissebed het idee krijgt dat het een kreeft is.

Om nog meer oog te krijgen voor de kenmerken van onze beestjes, krijgen we de opdracht uit een stapel kaartjes met afbeeldingen er een of meerdere te zoeken die we bij ons diertje vinden passen. Op de kaartjes staan onder meer gereedschappen, andere gebruiksvoorwerpen, beestjes en voertuigen afgebeeld. Als we onze keuzes gemaakt hebben, delen we die met elkaar en geven we elkaar feedback. Pieter Dirk geeft ons inzage in het verdere verloop van het exemplaar. Zo worden er bijvoorbeeld schitterende afbeeldingen van andere insecten getoond, insecten die niet zo geschikt zijn om er in de klas mee te werken, zoals: vlinders, hommels, bijen en wespen. Ook is er aandacht voor het verzorgen van de diertjes en niet te vergeten het weer terugbrengen naar de

natuur als het exemplaar is afgerond. Dat het exemplaar indruk maakt, is wel te merken aan de reacties die Pieter Dirk krijgt op de vraag wie het exemplaar in zijn of haar klas wil uitvoeren om het praktijkproof te maken. Er is belangstelling genoeg! Ter afronding van een korte evaluatie geeft Sonja een van de deelnemers een compliment: 'Je had het goed gezien. Een pissebed is inderdaad een kreeft!'

Zoete herinnering

Nog één keer betreden alle deelnemers de trappen richting de bibliotheek voor een plenaire bijeenkomst. Bij de afronding van de conferentie krijgt Jan Veldman, Driestardocent beeldende vorming, het woord. Hij maakt ons deelgenoot van zijn gedachten bij de uitdrukking 'The proof of the pudding is in the eating', een thema dat hem door de conferentiecommissie is opgedragen. Ik beschouw het als het toetje van de conferentie. Want daar begint het verhaal (opgenomen op pagina 36) mee: met een smaakvolle pudding die Jan thuis vroeger geserveerd kreeg. Zo smaakvol beschreven dat het je zintuigen prikkelt. Dat is ook de bedoeling, want Jan legt de link naar onderwijs dat naar meer smaakt en geeft daarvoor het recept. Ik sluit niet uit dat ik het eten van griesmeelpudding nog lang in verband zal brengen met de conferentie in Biezenmortel van april 2010. Dan doel ik natuurlijk niet op de in elkaar zakkende plumpudding waar Jan het ook nog even over heeft, maar op de goede nasmaak van heel veel waardevolle indrukken.